16th International Congress of Turkish Art. October 3-5, 2019, Ankara: Proceedings, vol. 3
16. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi. 3-5 Ekim 2019, Ankara: Bildiriler, C. 3
(İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Resim Tarihimizde Unutulmuş Bir İsim: İvi Stangali (1922-1999)

Seza Sinanlar Uslu
İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi
sinanlar@yildiz.edu.tr

Giriş

Onlar Grubu, Akademi'deki Bedri Rahmi Eyüboğlu Atölyesine devam eden 10 öğrencinin kurduğu bir topluluktu. Grubun kurucuları arasında yer alan İvi Stangali ise Eyüboğlu'nun çalışkan öğrencisi ve sınıf arkadaşlarının da yakın dostuydu. Türk Sanatının en canlı dönemlerinden biri olan 1950'lerde İvi de dönemin entelektüelleri arasında tanınan, bilinen bir isimdi. A. Erhat ve A. Kadir'in çevirisiyle İşbankası Yayınları tarafından 1958'de ilk cildi basılan İlyada'nın resimlenmesinden, yine aynı yıl Brüksel'de gerçekleştirilen Expo '58'de yer alan Türkiye pavyonundaki 200 m^2'lik Bedri Rahmi imzalı mozaik panonun yerinde uygulanmasına kadar farklı çalışmalarda yer almıştı. Ne var ki bu üretken ve heyecanlı günler 1964 yılına kadar sürecek; Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan Kıbrıs odaklı gerilim sürecinde Türk vatandaşı olmadığı için İvi Stangali sınır dışı edilen 12 bin kişiden biri olacaktı.

İvi Stangali, Türkiye'den ayrılırken yanında götürebileceği 20 kilogramı geçmeyecek olan valizini neredeyse sadece eskiz defterleriyle doldurmuş olmalıydı. O defterler ki vefat ettiği 27 Ağustos 1999 tarihine kadar belki de defalar-

ca okunmuş, İvi'nin üzerine tekrar tekrar notlar aldığı günlüklere dönmüştü. Bugün bu defterler ve mektuplar sayesinde İvi Stangali'nin varlığını, ürettiklerini, dost çevresini, 1950 ve 60'lara damgasını vuran o çok hareketli İstanbul odaklı sanat ortamını İvi'nin gözünden görebiliyoruz. Bu bildiriyle unutulmuş bir sanatçıyı yaşamının başından itibaren mercek altına alarak onu yeniden tanımayı, ürettiklerini ortaya çıkarmayı ve de nihayetinde kendini hiçbir zaman Türk ya da Rum olarak değil, sadece ressam olarak tanımlamış olan İvi Stangali'yi resim tarihimiz içinde ait olduğu yere tekrar ve kalıcı olarak yerleştirebilmeyi umuyoruz. Sula Bozis ile birlikte hazırladığımız, 2019 Nisan ayında Yapı Kredi Yayınlar'ından çıkan "İvi Stangali: Ressamı hatırlamak" başlıklı kitabın sağladığı etkiyle çok kısa sürede bir zamanlar İvi'yi tanıyan başka kişilere yahut onların yakınlarına ulaşma imkânı doğdu. Dolayısıyla bu bildiri edinilen yeni bilgiler ışığında, kitaptan farklı olarak İvi Stangali hakkındaki en son verileri kapsayacak şekilde, hangi kitaplar için yapıldıkları henüz çok yeni keşfedilen illüstrasyonlardan örnekleri de içeriyor.

Stangali aile tarihi

Stangali Ailesinin kökleri Ege'deki Yunan adalarından Sakız adasına uzanıyor. Soyadlarından da anlaşılacağı gibi belki de ailenin önceki kuşak üyeleri yıllar önce adada uzun süre yerleşik kalmış İtalyanlarla ilişkilenmişlerdi. Araştırma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında İvi Stangali'nin baba tarafından dedesi İraklis Stangali'nin 1870'lerin ikinci yarısında İstanbul'a gelmiş olduğunu anlıyoruz. Geliş tarihini kesin olarak tespit edemesek de 1821-22 yıllarında yaşanmış Yunan bağımsızlık savaşının sonuçlarıyla ilgili olabileceğini tahmin edebiliriz. Zira Osmanlı İmparatorluğu bünyesinden ayrılan Yunanistan ekonomik olarak hemen toparlanamamış ve 1840'lardan itibaren birçok Yunan vatandaşı hayatlarını kazanmak için oturma iznine tabi olarak İstanbul ve İzmir gibi önemli ticari merkezlerde gelip yerleşmişlerdi. Böyle bir nedenden ötürü akrobatlık yapan İraklis (Herakles ya da Hercules) Stangali'nin de (Yıldız, 2015, 36,65) Sakız adasından İstanbul'a gelmiş olabileceğini düşünüyoruz. Peki geldikten sonra neler yapmıştı? O yıllarda Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da yeni kurulan ve lise müfredatını uygulayan okullarda Beden Eğitimi dersi yer almaktaydı (Sinanlar Uslu, 2018, 21). İraklis Efendi de Beden Eğitimi öğretmeni olarak önce Sıra Serviler üzerinde kurulmuş olan Hacichristu Rum - Fransız Lisesi'nde çalışmaya başlamış ve kısa sürede cemaat içinde Rum okullarına beden eğitimi derslerini getiren kişi olarak nam salmıştı. Daha sonra beden eğitimi derslerini çok önemseyen Mekteb-i Sultani'de (günümüzde Galatasaray Lisesi) öğretmenlik yapmış (Sandıkçıoğlu, Turaç ve Semenderoğlu, 2018, 84), hatta Galatasaray'da bulunduğu 1878-79 yıllarında Mekteb-i Sultani'nin sonraki yıllarda çok tanınacak beden eğitimi hocalarından Faik Üstünidman'ın da öğretmeni olmuştu. Daha sonra da Cercle d'Orient olarak bilinen yapının arka tarafında yer alan Skating Palace'ın yerinde "Rum Jimnastikhanesi" isimli bir okul açarak (Sırrı, 1928, 141-143) okullar arası jimnastik oyunları düzenlemeye başlayacaktı (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 46).

İraklis Efendi'nin, hakkında çok az bilgiye erişebildiğimiz oğlu Yannis Stangali ise 1920'lerde Marika ile evlenmiş olmalıydı. Evliliklerinden iki kız çocuğu dünyaya gelmişti; İvi (29 Mart 1922) ve Talya Stangali. Anne Marika Stangali eşinin vefatı sonrasında terzi olarak çalışmaya başlamış ve kısa sürede tanınan bir isim olmuştu. Öyle ki 1943'te Nebahat Erkal'ı (Genco Erkal'ın annesi) yanına alarak birlikte önce İstiklal Caddesi 36 numaradaki Çiğ Apartmanında (Cumhuriyet, 23 Ekim 1943, 2), daha sonra da Mısır Apartmanında bir butik açmıştı. O günleri yıllar sonra bir röportajda anlatan Nebahat Erkal, ustası Marika Stangali'den "Madam Stangali öyle bir palto ve tayyör dikerdi ki, saat 5'te Beyoğlu'ndaki Lebon ve Markiz'e çaya gelen güzel giyinmiş beyler ve hanımların üzerinde görebilirdiniz bu giysileri." şeklinde bahsetmişti (Milliyet, 2 Mart 2003, 10).

Annesinin bu denli tanınmış bir terzi olması elbette ekonomik açıdan İvi ve Talya'yı rahat ettirmiş olmalıydı. Nitekim o dönem ekonomik olarak durumları iyi olan Rum ailelerin çoğunun yaptığı gibi Marika Stangali de iki kızını; İvi ve Talya'yı Zapyon Orta Okulu'na yazdırmıştı. Başarılı bir öğrencilikten sonra özellikle de edebiyat öğretmenlerinin takdirini kazanarak orta okulu bitiren İvi, lise olgunluk sınavları için evde eğitimine devam etmişti. Evde aile içi sohbetlerde sıklıkla İvi'nin yüksek tahsil için Paris'e gönderilmesi ve Sorbonne'da edebiyat ya da felsefe öğrenimi görmesi konuşuluyordu. Hatta planların sonraki aşamasında yurda geri döndüğünde Zapyon'a öğretmen, kimbilir belki de müdür olması hayalleri dile getiriliyordu. Baba Yannis Stangali'nin vefatı sonrası İvi ve Talya'yı kendi çocukları gibi gören enişte Paul Martin de bu planların maddi destekçisi olacağını açıkça ifade ediyordu. İvi'ninse çok farklı düşünceleri vardı ve o resme duyduğu ilgiyi sanat eğitimine yönelerek geliştirmek istiyordu. Fakat önünde iki büyük engel vardı; önce ailesini ikna etmek, sonra da Akademi sınavlarından geçebilmek. Genç bir kadının resim eğitimine yönelmesi o yıllarda Müslüman ya da gayrimüslim fark etmeksizin hâlâ birçok aile için soğuk bakılan bir konuydu. Dolayısıyla 1940'lar dünyasında İvi'nin kendi geleceğine dair karar geliştirebilmesi ve de uygulayabilmesi büyük önem taşımaktaydı.

Aile içinde ana dili olarak Yunanca konuşan İvi, çok iyi derecede Fransızca da biliyor ancak birkaç kelimeden öteye geçmeyen Türkçesinin sorun olacağından endişe ediyordu. Zira akademi sınavlarında mülakatlar çok önemliydi ve İvi bu

aşamada başarısız olacağından korkuyordu. Ama korktuğu gibi olmadı; o yıllarda Akademi (günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi), misafir öğrenci alacağını duyurdu ve İvi bu şansı hemen değerlendirdi. 1942 yılında, henüz 20 yaşındayken Akademi'ye misafir öğrenci olarak kabul edildi. Okulun hocalarından Zeki Faik İzer de onu doğru Akademi'nin genç ve parlak öğretmenlerinden olan Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun atölyesine götürdü. Bu İvi için bir dönüm noktası oldu.

Akademi günleri

Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975) akademide Léopold Lévy'nin yönetici olduğu yıllarda asistan olarak çalışmaya başlamış kısa süre sonra da kendi atölyesini kurmuştu. Kendine has kişiliği ve üretkenliği kısa sürede dikkat çekmeye başlamış, atölyesine has birtakım kurallar koymuştu. Öncelikli konulardan biri öğrencilerin mutlak surette bir eskiz defteri edinmeleriydi. Zira resim, insanın benliğini kuşatan bir görme ve ifade biçimi olarak tüm hayata yayılmalı ve öğrenciler de kendi öğrenme süreçlerini nakledecekleri bir eskiz defterine sahip olmalılardı. Elbette defteri özel kılacak olan içindeki eskizlerin yanı sıra tutulan kişisel notlardı. Böylece hoca, öğrencilerine bir anlamda günlük tutmalarını salık veriyor ve bu defterin her zaman yanlarında olmasını isteyerek de ders dışı zamanlarda gelişen fikirler, düşünceler, tartışmalar hatta konuşmalardan düşülecek notlar için de bu defteri kullanmalarını istiyordu. İvi ilk dersten sonra hemen bir defter edindi ve hem sınıf içi hem sınıf dışı hayata dair pek çok şeyi bu deftere not etmeye başladı. Biten her defterin yerini bir yenisi aldı ve tüm defterler İvi'nin hayatını yansıtacak kadar özel ve öznel notlarla doldu.

İlk dersler sırasında aldığı not şöyleydi: "*Hocamızın çok iyi bir hoca olduğunu söylediler bana*". Bedri Rahmi'yi kastederek yazdığı bu nottan birkaç sayfa sonra ise "*Hocaya karşı korkum geçti*" diye not düşecekti. Hocanın sözleri ise bu defterlerde en çok yer verilen sözlerdi. Hocanın ağzından yazılmış ilk uyarı ise şöyleydi: "Anlamamışsanız çizmeyin, yalan söylemeyin" (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 14, 50) (res. 1).

Kısa sürede İvi Stangali'nin güzel sanatlar eğitimi almakla ilgili hiçbir korkusu kalmamıştı. Dönemin Türkiye'sinde sanat eğitimi alabilen birkaç kadından biri olarak Akademi'ye girmeyi başarmıştı. İlk yıl sınıftaki arkadaşlarının da yardımlarıyla Türkçe konuşma konusunda kendisini hızla geliştirdi. Artık defterine Fransızcanın yanı sıra yer yer Türkçe de yazmaya başlamıştı. İlk yıllara ait defterlerinde daha çok hocanın telkinleri ve uyarıları not edilmişse de sonraki yıllara ait defterlerde tıpkı Bedri Rahmi'nin de işaret ettiği gibi Anadolu türkülerinden alıntılanmış dizelerden, İvi'nin kendisiyle yaptığı içsel konuşmalara, türlü düşünce ve sanat konulu tartışmalara dair notlar birikecekti. Bugün

1

1. İvi Stangali Eskiz defterleri 1 (1942), r. 7, 13,2x10,2cm. Maya Stangali Arşivi. "Hoca: Anlamamışsanız çizmeyin, yalan söylemeyin."

bu defterlere bakınca yıllar önce Akademi ortamında yetişmekte olan bir sanatçının neler düşündüğünü görebiliyoruz. Öyle ki "*Hareketi bulunca bütünlüğü kaybediyorum, bütünlüğü bulunca hareketi kaybediyorum*" diyerek resmi öğrenirken verdiği mücadeleye tanık olduğumuz İvi'nin "*İçimdeki değişmeyi bir bilsen hocam! Ufkumu genişlettin. Önceleri yalnız bakıyordum, şimdi görüyorum. Baktığımın ötesini görüyorum. Ağaçları, renkleri, toprağı, çakıl taşlarını, ağaçların yapraklarını.. hareketsizken de hareketlerini hissediyorum... sessizliklerini duyar gibiyim*" sözleriyle resme dair algı dünyasında açılan kapıları nasıl tarif ettiğini görüyoruz (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 52).

Hocası Bedri Rahmi de İvi'nin gelişiminden o kadar memnundur ki, İvi'nin eniştesi Paul Martin'in ricasıyla Léopold Lévy'in Bedri Rahmi'ye sorduğu soruya verdiği cevap şöyledir:

> Bugün atölyeye Resim Bölümünün başkanı Prof. Léopold Lévy gelip hocaya gelişmemi sordu. – Nasıl gidiyor? Şarkıyı, şiiri hissedebiliyor mu? Hoca: Şarkı söylüyor, içinden gördüğünü şarkıya çeviriyor, içinde her şey şarkı, her şey şiir oluyor. Desenle anlatamadığını şiirle anlatıyor. (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 51).

İvi'nin Akademideki ilk yılı gerçekten de o kadar başarılı geçmişti ki, Akademi Müdürü Burhan Toprak imzalı bir takdir mektubu postalanmıştı annesinin terzihanesine. Mektupta şöyle deniyordu:

> Bayan..., Kızınız İvi'nin atölye durumu, memnuniyeti mucib bir şekildedir. Keyfiyet muallimler meclisi kararına atfen bildirir, bilvesile saygılarımı sunarım. (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 53).

Akademi hocalarının kararıyla yollanan bu tebrik mektubuyla beraber annesi Marika ve eniştesi Paul de artık İvi'nin geri dönüşsüz bir yola girdiğini ve kesin olarak ressam olacağını kabul etmiş olmalılardı.

İvi ikinci yıl daha da gayretli bir dönem geçirdi. Hocasının birebir kendi çalışmaları için aktardıklarını büyük bir titizlikle not etmeye devam etti. Nitekim defterlerde gördüğümüz aktarımlar arasında özellikle Behri Rahmi'nin uyarı cümleleri ya da bir resme dair anlattıklarının daha çok öne çıktığını görüyoruz. Örneğin yağlıboyaya yaklaşırlarken yapılan derslerde Bedri Rahmi'nin İvi özelinde yaptığı şu değerlendirmeler dikkatimizi çekiyor:

> "Etüt muayyen meseleleri halletmek için yapılan resimdir, tablo ise bütün meseleleri halledilmiş resimdir" (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 56). (...) "Resim burada bitiyor, bu boşluklar kafanın içindeki boşlukları gösteriyor... bir resmin renkli sayılması için o resimde dikkatinizi çekecek ilk şey renk olmalı" (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 66).

2

Bu süreçte İvi de kendi kendine konuşmalarında şunları not ediyordu:

> Köprülerimi önüme serdim, baktım. Dört tane, hepsi de farklı. İlk defa çokca tekrarladığım bir konudan bıkmıyorum. Krokide bütün zorlukları çözdüm. Ama köprü şekil olarak cansız. Renk beni hâlâ korkutuyor. Hoca ise boşuna korktuğumu, zevksiz şeyler yapmayacağıma inandığını söylüyor. (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 69).

Daha sonraki yıllarda ise sınıf olarak da daha yakın ilişkiler kurdukları bir döneme girmişler, hocaları Bedri Rahmi'nin de önayak olmasıyla okul dışında geziler yapmaya başlamışlardı. Bu okul dışı zamanlara ilişkin en yoğun yazıların 1946-47 arasında olduğunu görüyoruz. O yıllarda İvi en çok Karabaş'tan bahsediyor. Bedri Rahmi'nin liderliğinde sınıfça gittikleri Tophane Karabaş muhiti ve orada müdavimi oldukları kahvehanenin adeta okul dışına taşan bir nevi hayat atölyesi olduğunu söyleyebiliriz. Bir dönem sıklıkla tüm sınıf olarak gittikleri Karabaş, birlikte çalıştıkları, birlikte dinlenip, birlikte tartıştıkları hatta birlikte planlar yaptıkları bir kült mekandır. İvi'nin tabiriyle Karabaş gerçeküstü bir yerdir ve orası sesleri görmek, kokuları izlemek ve her hareketi hafızaya almak için gidebilecekleri bir yerdir (res. 2-3).

2. Bedri Rahmi Atölyesi öğrencileri Karabaş'ta bir kahvehanede, tahmini 1940'ların sonu. İşaretli figür İvi Stangali, ortada oturan Devrim Erbil. Maya Stangali Arşivi.

3

> Karabaş kendime güç veriyor. Desenimi çizdim. Şimdi oturup bakıyorum. Bazen Karabaş'ın bu köşesi için ne ile ne çarpışacağını gayet iyi görüyorum. Kendiliğinden oluyor. (...) Bazen domateslerle çarpışıyor, bazen asma yapraklarının çiğ açık yeşili ile. Bazen de yanındaki turuncu bina ile... Demin pembe entarili bir kız geçti. Mor bina ile en güzel çarpışmayı o teşkil etti. Burada her dakikada insan yeni bir şey keşfediyor. (...) Karabaş yepyeni renk armonilerinin ihtimalini doğuruyor. Başımı nereye çevirsem ya domates ya salatalık yahut da başka herhangi bir şeyler gel gel diyor. Tarzan geçti, fitil gibi sarhoştu. Karabaş'ta bir odam olmasını isterdim. Başka mevzu. Yeşil lokantanın vitrini. Domatesler... Domateslere bak, güzel domateslere. Kız kabahatleri var, çok kırmızıdırlar. (Bozis- Sinanlar Uslu, 2019, 70).

İvi Stangali yazdıklarına bakılırsa bu renkli ve sıra dışı öğrencilik yaşamından çok mutludur. Defterleri, çok defa uyumadan ve boyası daha kurumadan okula götürdüğü ve bugün ne yazık ki asıllarına ulaşamadığımız resimlerin eskizleriyle dolmaktadır. Bu defterlerin benzerlerinden farklı en çarpıcı özelliği ise 1964 sonrasında yine aynı defterler üzerine İvi'nin bu kez sürgün dünyasına dair çeşitli notlar hatta yer yer bir tür geçmiş muhakemesi gibi görülebilecek cümleler eklemiş olmasıdır. Örneğin 19 Mart 1945 tarihinde yazdığı "*Hoca yaptığım çalışmayı görünce çok beğendi. Kaptığı gibi göstermek için hocaların odasına gitti. Çok duygulanmıştı. –Böyle devam edersen çok iyi bir ressam olacaksın. Kaldı ki bu çalışman şimdiden iyi bir ressam işi!- dedi. Dizlerim çözüldü, düşmemek için oturdum.*" sözlerinin üzerine 1967 yılında büyük bir kederle şu cümleyi yazar: "*Na ta thimase kai ne kles / O günleri her anımsadığında ağlarsın*" (Bozis -Sinanlar Uslu, 2019, s59).

İvi Stangali'nin bu küçük örnekten de anlaşılacağı gibi hayatı 1964 öncesi ve sonrası olarak adeta ikiye ayrılmıştır diyebiliriz. Bir nevi geçmişin neşesini, geleceğinin umudunu yitirince arada kaldığı şimdiki zamanlar derin bir hüzün içinde yaşanmış, hayatı hiç beklemediği, düşünmediği dahası karşı koyamadığı bir değişimle büyük bir karanlığa gömülmüştür. Oysa İvi Stangali Akademideyken o kadar çalışkan ve azimlidir ki hem hocasının hem de sınıf arkadaşlarının nezdinde örnek bir öğrenci olarak görülmüş ve de çok sevilmiştir. Öyle ki birkaç arkadaşı; Turan Erol, Orhan Peker, Nedim Günsur ve Mustafa Esirkuş yıllarca uzak kaldıkları her durumda birbirlerine mektuplar ve kartlar yazmayı adet edinmişlerdir (Erol, 2011, 29-42 / Eyüboğlu, 2015, 226-241). Mektuplar o kadar önemli bir boşluğu doldurmuş ve kişiler arasındaki iletişimi öylesine samimi bir biçimde sağlamış olmalı ki, son on yıl içinde söz konusu yazışmaları konu eden ve sanat tarihi yazınına da katkı sunan iki yayın çıkarıldığını görüyoruz. Bu yayınlardan biri Turan Erol'da biriken mektupları diğeri ise Bedri Rahmi'de

3. İvi Stangali, Karabaş'tan bir eskiz, "Tarzan geçti, fitil gibi sarhoştu. Karabaş'ta bir odam olmasını isterdim. Başka mevzu. Yeşil lokantanın vitrini. Domatesler…" 20,6 x 13,6 cm, Maya Stangali Arşivi.

biriken mektupları kapsar. İvi'de de çok mektup birikmiş olmalıdır ancak birkaç tanesi hariç neredeyse çoğunun zarfları dursa da büyük bir kısmının eksik olduğu görülmektedir. Kim bilir belki de bu mektupların hepsini yanına alamamış, onları Atina'ya götürememiştir.

Akademi sonrası İvi Stangali'nin profesyonel yaşamı

İvi'nin sanat kariyerinde kuşkusuz en önemli konulardan biri Onlar Grubu bünyesindeki faaliyetleridir. Geri dönüp bakınca görüyoruz ki mezuniyet yaklaşırken Bedri Rahmi muhtemelen hocalık kariyeri boyunca yakaladığı -belki de- bu en uyumlu sınıfı kaybetmek istememiş olsa gerektir ki öğrencilerini mezuniyetle beraber yeni bir oluşuma yönledirerek Onlar Grubunun kurulmasına önayak olmuştur. Böylece beş erkek ve beş kadından oluşan "Onlar Grubu" kurulmuş; İvi (Stangali), Fahrünnisa (Sönmez), Alis (Aş), Leyla (Gamsız), Saynur (Kıyıcı), Nedim (Günsur), Mustafa (Esirkuş), Mehmet (Pesen), Fikret (Elpe) ve Hulusi (Sarptürk)'den oluşan bu ekip ilk sergilerini de yine Akademi'nin çatısı altında 1946 yılının Mayıs ayında açmışlardır (res. 4).

1950'lerde Akademinin verdiği batılı tedrisat ile yerel değerlerin sanata yansıtılması konusu önemli bir tartışma konusudur. O yıllarda Elif Naci "*Türk resmi, Alpler'in ötesinde değil Toroslar'ın eteklerinde aranmalıdır.*" derken, Suut Kemal Yetkin ve Nurullah Berk de tartışmaya Türk Sanatı'nın özgün bir içeriği olduğuna dair görüşleriyle katılmışlar, 1953 yılında Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Birliği'nin (AICA) Türkiye şubesinin kurulmasında rol almışlardır. Nitekim onların 1950'lerdeki bu çabaları ilki 1959 yılında gerçekleştirilecek olan Uluslararası Türk Sanatları Kongresi'nin de temellerini oluşturmuştur. Onlar Grubu da böylesine hareketli bir ortamda varlık gösterecek ve de genişleyecektir. Öyle ki 1949 yılındaki Onlar Grubu sergisiyle ilgili olarak Mustafa Şekip Tunç kaleme aldığı bir yazıda "*Bana kalırsa sanatın yeni ışığı bundan böyle şarkta parlamak kaderindedir. Günün birinde Onlar, Kırklar olarak doğacaktır.*" demiş ve dediği de olmuştur. Gerçekten de 1950 yılı geldiğinde Onlar Grubu üyeleri 31 kişiye ulaşmış, birkaç yıl sonra da sayı 40'a kadar çıkmıştır. Grubun adı da bundan böyle artık kuruluşundaki 10 kişiye atıf yapan anlamından sıyrılarak zamir olan "onlar" anlamına kaymıştır.

Grubun ilgi toplamasının ardında elbette sadece dönemsel gelişmeler yoktu. Onlar Grubunun her yıl açtığı sergilerin etkisi de bu dikkati besliyor olmalıydı. Sergilerin gerçekleşmesinde ise en çok çaba sarf eden isim olarak İvi Stangali vardı. Topluluğun en aktif üyesi olarak İvi, grup adına inisiyatif alarak sergi mekânı olabilecek yerleri tek tek dolaşıyor, görüşmeler yapıyor ve grup içi iletişimi sağlıyordu. Nitekim Onlar Grubu'nun İstanbul Fransız Kültür Merkezi ve Amerikan Haberler Bürosu'nda gerçekleştirdikleri sergilerinde İvi'nin mekân tahsis süreçlerine katkısı büyüktü. Onun bu çalışkanlığını ve de sorumluluk bilincini yakından tanıyanlardan biri olarak Fikret Otyam daha sonraki yıllarda şöyle yazacaktı (Bozis-Sinanlar, 2019, 27 / Orijinal metinde Otyam'ın İvi adını "y" ile bitirdiği görülür ancak İvi Stangali tüm kendi el yazılarında "i" harfini kullanır ve imzasında da adını "İvi S." olarak yazar.):

4

> Atölyenin meseni, hocanın bir lafını iki etmeyen, hatta bir kat fazlasıyla yapan yegâne arkadaştır. İvy kiminin meleği, kiminin bankası, kiminin hızırıdır. İvy atölye ve arkadaşları için her zorluğa katlanır, kalbi; iyilik ve vazife diye çarpar. Avşar kilimini, Anadolu yazmasını, halk türkülerimizi, bizden daha fazla sever. Allah İvy'i başımızdan eksik etmesin...

Bu dönemde İvi'nin çevresinin epey geliştiğini görmek mümkündür. Zira Beyoğlu'ndaki evi başta Onlar Grubu üyeleri olmak üzere dönemin entelektüel figürlerinden birçok ismin de uğradığı bir adrese dönüşmüştür. İvi, kimisi için dertleşecek bir dost, kimisi için sinemaya gidilecek bir eşlikçi kimileri içinse kavuşulmamış bir sevgilidir. Nitekim şair Sabri Altınel ile flört ettikleri bir dönemde İvi'ye olan ilgisini saklamadan dile getiren İlhan Berk de İvi için yazdığı 3 şiirini Galile Denizi isimli kitabına koyarak duygularını dile getirecekti (Berk, 1958, s. 22, 37, 45).

4. Bedri Rahmi'nin Salı Pazarı'ndaki atölyesinde. (1950'ler) Ortada sandalyeye ters oturan Nevin Çokay, sağında işaretli figür İvi Stangali, en sağda oturan Alis Aş, en sağda ayakta olan Devrim Erbil ve ortada ekose montlu Fikret Otyam.

5

1950'lerin sanat ortamında gelişen iş birlikleri ve deneysel çalışmaların arttığı bu yıllarda özellikle edebiyatçılar ile plastik sanatlar alanından isimlerin yana yana gelişleri Maya Sanat Galerisi'nin faaliyetleriyle başlamış, galeri kapandıktan sonra da bu tür iş birlikleri ve deneysel çalışmalar münferit olarak sürmüştü. Nasıl 1920'lerin Avrupası'nda sürrealist manifestoyla beraber André Breton'dan Salvador Dali'ye kadar geniş yelpazede yer alan edebiyatçı ve sanatçılar bir arada üretimlere meyletmişlerse o yıllarda benzer ortaklıklar yerelde de öne çıkmaya başlamıştı. Örneğin 1956 yılında Sabri Altınel'in şiirlerini İvi Stangali, Orhan Peker ve Nedim Günsur resimlemişler ve birlikte şiirli-resimli bir sergi açmışlardı. Sergi kitabı olarak basılan kitapçıkta gördüğümüz İvi Stangali tablosu şairin "Seni Göremez Oldum" isimli şiirine eşlik etmişti. Eskizlerini İvi'nin defterlerinde gördüğümüz bu eserin mevcut olduğunu kitap yayınlandıktan sonra Sabri Altınel'in oğlu Ahmet Altınel'den öğrendik ve kendisi bizimle ilk defa bildirimizde de yer verdiğimiz görseli paylaştı (res. 5-6).

Resimlerine baktığımızda İvi Stangali'nin özellikle ilk yıllarda Bedri Rahmi'nin çizgisine çok yakın durduğunu söyleyebiliriz. Bunun temel nedeni de "Hocasının çalışkan öğrencisi" olarak tanınan İvi'nin ilk çalışmalarının büyük ihtimalle hocasının tel-

5. Sabri Altınel'in "Seni göremez oldum" şiiri için hazırlanmış İvi Stangali tablosu, 50x70 cm –şiir dahil– Ahmet Altınel Arşivi (Bu eser kitap basıldıktan sonra Ahmet Altınel tarafından bizimle paylaşılmıştır.)

6. İvi Stangali, İstanbul isimli defterden, 24,6x16cm. Maya Stangali Arşivi.

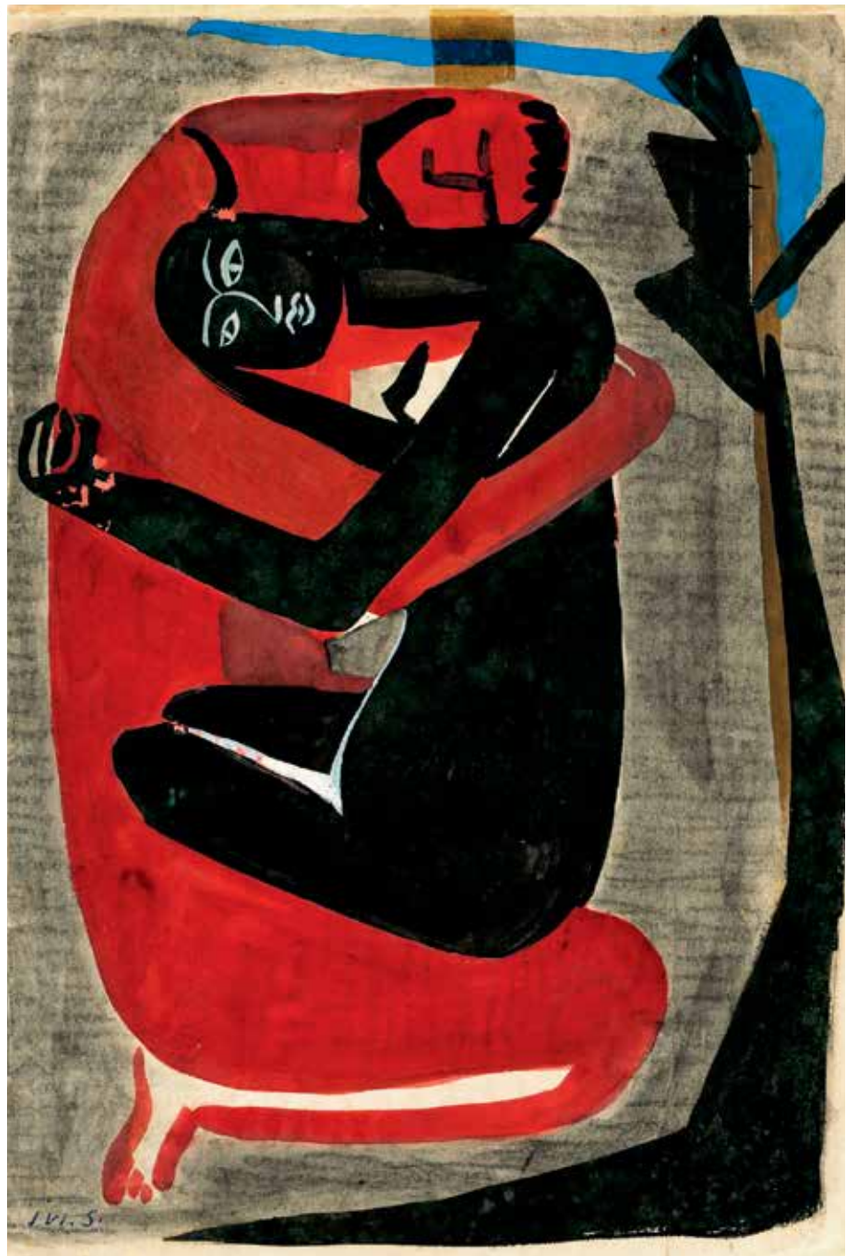

6

7

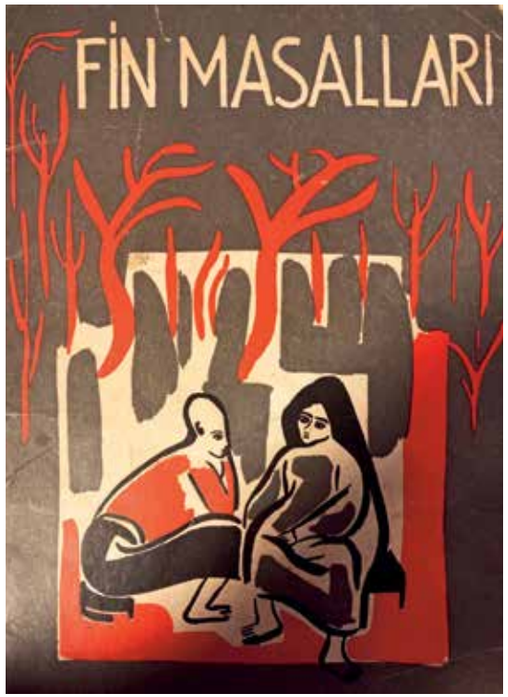

7. Zachris Topelius, *Fin Masalları*, çeviren Müşerref Hekimoğlu, resimleyen İvi Stangali. (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952). Kapak resmi.

kinleriyle şekillenmiş olmasıdır. Bu bir yerde doğal bir sonuçtur zira hocasını atölyede o kadar iyi dinlemiş ve kavramıştır ki ustasını taklit ederek zanaatını geliştiren bir çırak gibi İvi de Bedri Rahmi'nin resim konusunda dublörü olacak kadar onun çizgisine yaklaşmıştır. Öyle ki hocasının eserleriyle olan bu benzerlik apaçık görülmektedir. Nitekim 1952 yılında Amerikan Haberler Bürosu olarak bilinen günümüzde İstiklal Caddesi üzerindeki Yunan Konsolosluğu'na ait Şişmanoğlu Konağı'nda gerçekleşen Onlar Grubu sergisi hakkında eleştiri yazan Ali Haziranlı bu durumu fark edip, şunları kaleme almıştır (Haziranlı, Yetitepe, 1952, S.10, 3):

> Ya İvi'nin tatlı tatlı anlattığı yarı yalan yarı sahici öyküler? Cıvıl cıvıl Galata Köprüsü'nü, bir karanlıktan bir aydınlığa doğru, bir şeyler taşıyan kadınları, gözleri öpülesi o genç kızı bir biçimine getirip nasıl da oracığa döşeyivermiş.... Belli ki Bayan İvi, minyatürlerimize, motiflerimize bütün özdenliğiyle gönüllü. Kilimlerimizin halktan bu yana gelen güzellemelerin türküsünü diline virdetmiş, sık sık öğretmenini (Bedri Rahmi) andırması da bu yüzden olsa gerek...

Haziranlı'nın da dile getirdiği gibi İvi nihayetinde kendi üslubuna bağlı kalarak, özgün çizgisini gösterebilmiştir. Bu yolda tabloların yanı sıra kitap illüstrasyonları da önemli bir imkân sunmuştur diyebiliriz.

1950'lerde ressamlar için yeni bir konu olarak kitap illüstrasyonları gündeme gelmiştir. Özellikle Yeditepe dergisinin çıkardığı kitapların neredeyse hepsi dönemin ressamları tarafından resimlenmiştir. Bu isimler arasında Abidin Dino, Agop Arad, Bedri, Rahmi, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkçısı), İhsan İncesu, Orhan Peker, Şadan Bezeyiş gibi isimleri görmek mümkündür. İvi Stangali de 1953 yılına tarihlenen Jack London'ın "*Ateş Yakmak*" kitabıyla bu ressamlar arasına girmiştir. Bu çalışma aslında İvi'nin ilk illüstrasyon çalışması değildir zira 1952 yılında Orhan

8

Veli'nin kardeşi Adnan Veli'nin "*Mapushane Çeşmesi*" isimli kitabını da resimlediği belirtilmektedir. Ne var ki bugün 1952 tarihli kitabın ilk baskısını edindiğimizde içinde tek bir illüstrasyon göremediğimiz gibi kitabın iç kapağında resimleyen kişi olarak İvi S. adının yazılmış olması halen gizemini korumaktadır. Belki de *Mapushane Çeşmesi* kitabında İvi sadece kapak tasarımını yapmıştır.

1952 tarihli bir diğer çalışması ise *Fin Masalları* kitabı içindir (res. 7). Eskiz defterlerindeki bazı çizimlerin yanına kurşun kalemle yazılmış ve sayfa numarası eklenmiş cümlelerin Fin Masalları kitabı için yapılmış olduğunu anlamamız biraz zaman alsa da günümüzde internetin sağladığı kolaylıkla bu cümlelerin İngilizcesi üzerinden orijinal esere, oradan yazar adına, sonrasında da İvi'nin defterlerinde sayfalarca eskizlerini çalıştığı illüstrasyonların bir kısmının içinde yer aldığı *Fin Masalları* kitabına ulaşmamız mümkün olmuştur. Böylece sanatçının ürettiği çalışmalara *Fin Masalları*nda kullanılan 7 illüstrasyonu daha eklenmiştir. Söz konusu çizimler için İvi'nin özgün kaleminin göründüğü örneklerdir diyebiliriz. Her ne kadar Yeditepe yayınları için ürettiği diğer çalışmalarda (1955 yılında çıkan Nevzat Üstün'ün "*Cüceler Çarşısı*" kitabının kapak tasarımında olduğu gibi) Bedri Rahmi ile benzerliği de öne çıksa da İvi'nin özgün çizgileri 1958-64 yıllarında İş Bankası yayınları tarafından 4 ciltte basılan Homeros'un İlyada'sı için hazırlanan illüstrasyonlarla kesinlik kazanır (res. 8). Bundan sonra illüstrasyonlarını gerçekleştirdiği 1959 tarihli Sabri Altınel'in "*Kıraçlar*" (1959) isimli şiir kitabı ile 1963'te Jacques Prévert'in Sabahattin Eyüboğlu çevirisiyle Çan Yayınlarından çıkan şiir kitabı bu özgünlüğün sürdürüldüğü diğer örnekler olurlar. Mina Urgan, Vedat Günyol ve Sabahattin Eyüboğlu tarafından çevrilen ve 1964'te basılan Thomas More'un ünlü eseri Ütopya ise yine İvi tarafından özgünce resimlenmiş önemli bir örnektir. Tuhaf bir tesadüfle "Ütopya" illüstrasyonları İvi'nin sınır dışı edilmeden evvel Türkiye'de basılmış son çalışması olacaktır.

8. Homeros, *İlyada*, çeviren A. Erhat ve A. Kadir, 1962, İş Bankası Yayınları, cilt 4, s. 69.

9. 1959-60 Paris'teki Nato Binası Mozaik Panosu için İvi Stangali ve Bedri Rahmi çalışırlarken, Utarit İzgi Arşivi, Salt Araştırma Koleksiyonu.

Netice itibariyle 1950'ler biterken İvi Stangali artık tanınmış bir isimdir ve Bedri Rahmi ile olan hoca-öğrenci ilişkisi de giderek farklı bir konuma evrilmektedir. Artık İvi, hocasının kendisine verdiği vekaletle yeri geldiğinde Eyüboğlu Ailesinin vergi işlerini takip eden, Bedri Rahmi yurtdışındayken evlerinde yapılan tadilatları kontrol etmekle vazifeli olmanın ötesine geçerek, profesyonel açıdan güçlenmiş, hatta Eyüboğlu çifti için ortak projeler geliştirebilen profesyonel bir figüre dönüşmüştür. Bu nedenle 1950'lerin sonlarında Eyüboğlulları ve İvi Stangali ilişkisinde mesleki iş birliği de görülmeye başlanmış; ortak çalışmalar geliştiren üçlü, bazı büyük çaplı işlerde beraber mesai harcamışlardır. Her ne kadar sanat tarihimizdeki yaygın ifadelerde bu iş birliğinden pek bahsedilmese de İvi'nin defterlerinde birlikte üretim ilişkisine dair göndermeler açıkça görülmektedir. Örneğin Eren Eyüboğlu'yla Vilayet Sergileri projesi için gerçekleştirdikleri Antalya gezisi ya da yine Eren Eyüboğlu'nun Etibank için hazırladığı mozaik panonun hazırlanması gibi çalışmalarda İvi asistan olarak değil, sanatçı olarak bulunmuş, mozaik panolarla ilgili kazanılan bu tecrübeler sonrasında, 1958 yılında Brüksel'de yapılan Sanayi Fuarı'ndaki Türkiye Pavyonunda yer alacak dev mozaik panonun tasarlanması ve yerinde uygulanması sürecinde de rol almıştır. Bedri Rahmi imzasını taşıyan bu dev mozaik pano için İvi uzun bir süre çalışmış, uygulama aşamasında ise hocanın yeni asistanlarından Devrim Erbil'le beraber, Eren Eyüboğlu ve İvi çalışmanın uygulanmasını sağlamışlardır.

> İstanbul'da 3 ay boyunca hocanın mozaiklerine çalıştım. 200 metrekare, kâğıt üstüne taş. Sonra bunları çimentoya dökmek için 6 kişi (iki sıvacı, iki akademi öğrencisi –bu kişilerden biri Devrim Erbil'dir-, Eren Hanım ve ben) Türk pavyonunun inşaat ve süsleme işini üstüne alan firma tarafından Belçika'ya davet edildik. (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 29).

Brüksel'deki iş o kadar ilgi toplamıştır ki Nato Genel Sekreteri panoyu sergi sonrası o tarihte Paris'te bulunan binalarına almak istediğini söylemiş, ancak görüşmeler sonunda Bedri Rahmi yeni bir eser yapmaya karar verince İvi de bu çalışmaya katılmıştır. Ne var ki, ikilinin çalışırken çekilmiş fotoğrafları bile günümüzde yeniden yayınlandığında görseldeki kadın figürünün kim olduğuna dikkat edilmeden "Bedri Rahmi bir asistanıyla" şeklinde konan ifadeler İvi isminin örtülmesine, 1964'ten sonra ülkeden gönderilmiş İvi Stangali'nin varlığının cismen de ismen de silinmesine neden olmaya devam etmektedir (res. 9).

İvi'nin özellikle kitap illustrasyonlarıyla yoğun günler geçirdiği o yıllarda toplumsal açıdan yaşanan en sarsıcı olay ise kuşkusuz 1955 yılı 6-7 Eylül olayları olarak bilinen Rum kökenli vatandaşlara yönelik aşırı milliyetçi saldırılar olmuştur. Ne var ki İvi'nin defterlerinde bu olaylara ilişkin tek bir cümle geçmemiş olması düşündürücüdür. Türk tabiyetine geçmek için yaptığı başvuru da tahminen bu yıllara tarihlenmektedir. Ne var ki talebine resmi makamlardan ne olumlu ne de olumsuz bir cevap alamamıştır. İvi de bu durumun üzerine düşmediği gibi, 1959 yılında Mualla Eyüboğlu'nun eşi Robert Anhegger'in düzenlediği Münih'teki Türk Kadın Sanatçılar Sergisi'ne başvurmakta bir sakınca da görmemiştir. Nitekim İvi'nin resimleri de bu sergi için seçilmiş ve Türk Kadın Sanatçılar Sergisi 1-15 Ekim 1959 yılında Münih Lyceumclub'ın Maxmillian Strasse'deki lokalinde gerçekleştirilmiştir. Münih'te basılan Münchner Merkur gazetesinden (Münchner Merkur, 1 Ekim 1959, 10) açılışında Robert Anhegger'in de bir konuşma yaptığını öğrendiğimiz bu sergiye acaba İvi gidebilmiş miydi? İşte halen karanlıkta kalan sorulardan biri de budur.

O güne kadar aile kurmayı ya da çocuk sahibi olmayı mesleğinden uzaklaşmak olarak gördüğünü ifade eden İvi Stangali, 1960'lı yıllarda hayatına giren yeni bir kişinin etkisiyle anne olmayı isteyerek, her zamanki o müdanasız tavrıyla, çocuğunun babası olmasını yeterli gördüğü kişiden hiçbir talepte bulunmaksızın, 1963 sonbaharında bekâr bir anne olarak kızı Maya'yı dünyaya getirir. Defterine yazdığı gibi bekâr bir anne olmayı başarmış ve sanat yaşamını sıradan bir karı-koca ilişkisine feda etmemiştir. Fakat, sınır dışı edildikten sonra dönemin Atinası'nda bekâr bir anne olması yüzünden çokça itham edilecek hem de pasaportunun meslek bölümüne dahi yazdıramadığı ressam kimliğinden fiili olarak uzaklaşacaktır. Dolayısıyla İvi Stangali'nin ifa-

de ettiği gibi bu sınır dışı ediliş İstanbul'a dair ne varsa her şeyin yitirilmesi anlamına gelecektir. Oysa 1964 yılı Eylül ayında Ankara'dan bir mektup gelmiş ve devletin satın aldığı tablosu için yaptığı ödemeye dair bir pusula gönderilmiştir. Bu mutlu haberin ardından ise Ankara'dan ikinci bir mektup daha gelmiş ve bu defa Türk vatandaşı olmadığı için yasal olarak tabii olduğu oturma izninin iptal edildiğini öğrenmiştir. Bu haber aslında son 10 yıldır Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs nedeniyle yaşanan restleşmeler sürecinin bir parçasıdır. Zira iki ülke arasında karşılıklı atışmalar sırasında, sıra Türkiye'ye geldiğinde Türk Hükümeti oturma iznine tabi Rumları sınır dışı etme kararını uygulamaya koymuştur. İvi Stangali bu duruma engel olmak için ilk defa o müdanasız tavrından vazgeçerek resmi makamlara vaziyetini anlatan bir mektup yazmışsa da olumlu bir sonuç alamamış, Şadi Çalık'tan Emin Barın'a, Ahmet Kudsi Tecer'den Yaşar Nabi Nayır'a, Yaşar Kemal'den Nurullah Berk'e kadar aralarında Bedri Rahmi, Mualla Anhegger, Sabahattin Eyüboğlu, Cevad Dereli, Devrim Erbil, Arif Keskiner gibi isimlerin de olduğu kalabalık bir dost grubu ise İvi'nin sınır dışı edilmemesi için dilekçe vermişlerse de karara engel olamamışlardır.

Neticede İvi Stangali kızı Maya ile beraber Ekim 1964'te elinde tek bir valizle İstanbul'dan Atina'ya gönderilmiştir. Ayrılmadan önce tek yapabildiği Bedri Rahmi ile birlikte Sirkeci postanesine giderek, Atina'da kalacağı yerin adresine postalanmak üzere içinde 40-50 kadar şasesinden çıkarılıp rulo edilmiş tuvalini paketlemek olmuş, böylece geri döneceği güne kadar Atina'da geçimini sağlaması için bu tabloların yeterli olduğunu düşünmüştür. Ne var ki söz konusu paket hiçbir zaman adresine ulaşmamıştır. Diğer bir deyişle ressam olduğunun kanıtı olan ve de 20 yaşından 42 yaşına kadar bilfiil gerçekleştirdiği sanat yaşamının delilleri kabul edilebilecek tablolarını kaybetmiştir.

Atina günleri

Sınır dışı edilmesiyle beraber İvi'nin hayatında tamir edilmeyecek bir hasar oluştuğuna dair hiç şüphemiz yoktur. Nitekim yaşadıklarının ağırlığından biraz kafasını kaldırıp yeniden mektup yazabildiğinde içindekileri olanca açıklığıyla Bedri Rahmi'ye anlatırken şöyle der: "Ölüm gibi bir şey duydum" (Bozis-Sinanlar Uslu, 2019, 94). Bu son derece yalın ve bir o kadar da kuvvetli ifadeden İvi'nin, İstanbul'dan, resimden, dosttan, arkadaştan, kuştan, denizden, kısacası İvi'yi İvi yapan her şeyden koparılmış hissettiğini anlamak zor olmasa gerek. İvi'nin içine düştüğü ve bir türlü çıkamadığı o derin depresyon ne yazık ki kalan hayatı boyunca etkisini korumuştur. İlk yıllarda gelen giden mektuplar bir nebze diri kalmasına yardımcı olsa da resim yapamayışı, paskalya yumurtalarını

10

boyamak dışında renklerle, boyalarla temas kuramayışı sürüp gider. Atina'daki 10. yılı biterken 1975'te önce Bedri Rahmi'nin, 1978'de Orhan Peker'in, 1986'da Mustafa Esirkuş'un, 1994'te ise en sık mektuplaştığı arkadaşı Nedim Günsur'un vefat haberlerini alır. Bu haberler İvi'nin bir gün eve; İstanbul'a geri döneceğine olan inancını tamamen yok eder. Böylece çok hüzünlü bir şekilde 1999 yılı 27 Ağustosuna kadar adeta karanlıkta geçmiş bir ömür harcar. Çok az sayıda yaptığı tarama türü çalışmalarına da bu durum yansır (res. 10).

77 yaşında vefat ettiğinde ardında üzerine defalarca notlar aldığı, zaman geçtikçe hissettiklerini tekrar tekrar yeniden ifade ettiği eskiz defterleri vardır. Az sayıdaki tarama tekniğiyle yaptığı kâğıt işleri ise kızı Maya'ya "ressam annesinden" kalan yegâne yadigârdır. Halbuki, çok iyi biliyoruz ki İvi Stangali'nin 1964 öncesinde İstanbul ve Ankara'da satın alınmış ve çeşitli koleksiyonlara girmiş çeşitli eserleri vardır. Mesela bunlardan biri bugün İstanbul Resim Heykel Müzesi koleksiyonunda, bir diğeri de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi koleksiyonunda görülebilmektedir (res. 11). Son zamanlarda İvi Stangali adının daha sık duyulmasıyla sahte eser üretiminin arttığını da uyarı mahiyetinde söylememiz gerekir.

10. İvi Stangali, Atina günlerinden, 41x27cm. Maya Stangali Arşivi.

11

Son söz

Bugün artık nedenler, keşkeler ya da kurgusal çözümler üretmenin değil, yaşanmış olanları olanca çıplaklığıyla görüp, bir sanatçıyı kaybolduğu yerde bulup, oradan çıkarıp yeniden ait olduğu yere yerleştirebilmenin çok daha kıymetli olduğunu söyleyebiliriz. İvi'yi tanımış kişilerin sayısı her geçen gün azalırken, onu bu unutuşa teslim etmek yerine, İvi Stangali'yi hiç tanımamış olanlara anlatmayı, ürettiklerini, yaşadıklarını aktarabilmeyi hem bir vefa borcu olarak görüyor hem de yerinden edilmiş bir sanatçıyı yeniden sanat tarihi yazınımıza yerleştirmeyi akademik bir sorumluluk olarak kabul ediyoruz.

11. İvi Stangali,
"İstanbul'dan görünüm"
1951, İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi
Koleksiyonu, 150 x 65cm.

12

12. İvi Stangali eskiz
defterleri, Maya Stangali
Arşivi.

Abstract

A Forgotten Name in the History of Turkish Painting: İvi Stangali (1922-1999)

The Onlar (the Tens) group was founded by 10 students from the atelier of Bedri Rahmi Eyüboğlu at the Academy of Fine Arts. The idea was suggested by Eyüboğlu when issues like being local or global and east-west debates were at the forefront of Turkish Painting. After graduation, they continued to organize their own exhibitions and discussions.

Ivi Stangali, who was one of the founder members of the Group, was a hard worker and a close of friend of her classmates. She was also well-known within the intellectual circles of the 1950's, which was a lively period of Turkish Art. She illustrated the first Turkish edition of the Iliad of Homeros translated by A. Erhat and A. Kadir in 1958. In the same year she went to Brussels for the placement of Bedri Rahmi's large mosaic panel in the Turkish Pavilion of the Expo'58. These brilliant projects kept her in an environment of literature, fine arts and lively friendships.

These happy days ended with a decision of the Turkish Government taken as a result of the tension created between Turkey and Greece because of the Cyprus problem in 1964. Ivi was expelled from the country since she was not a Turkish citizen. Many of her circle of friends including Bedri Rahmi, Nurullah Berk, Vedat Günyol, Yaşar Kemal, Devrim Erbil, Utarit İzgi, Emin Barın, Şadi Çalık, and all the members of the Onlar Group wrote to the Ministry of Internal Affairs to intervene but nothing could stop her deportation. Ivi had to leave the country at the age of 42 with a suitcase in her hand and her 11-month-old daughter in her arms.

Unfortunately, this break-up created a break in Ivi's art as well, and she never managed to be as productive as before. She always dreamed of coming back but she never did, letters diminished progressively and in time she was forgotten. Although she was an important witness of a significant period of Turkish art, her existence faded and she was never mentioned after her friends passed away.

This paper remembers Ivi as a member of Turkish history of art on the 20th year of her death in the light of personal documents such as sketch books and various letters. It aims to re-present her as a member of the Onlar Group and discuss a selection from her works that were almost never seen as well as evaluate her art.

Kaynaklar

Berk, İlhan, *Galile Denizi* (İstanbul: Varlık Yay, 1958).

Bozis, Sula ve Sinanlar Uslu, Seza, İvi *Stangali: Ressamı Hatırlamak* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019).

Erol, Turan, *Gözlerinden öperim, Turan Erol'a mektuplar* (İstanbul: Sel Yay., 2011).

Eyüboğlu, Hughette, Rûken Kızıler, (Haz.) *Biz Mektup Yazardık! Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Çağdaşlarından Mektuplar* (İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, 2015).

Münchener Merkur, *Münchener Frauenclub* (Münih, 1 Ekim 1959), s.10.

Sandıkçıoğlu, M, F. Turaç, V. Semenderoğlu, *Mekteb-i Sultani- Galatasaray Lisesi 100. Yıl* (İstanbul: Galatasaray Eğitim Vakfı Yay. 2018).

Sırrı, Selim, *Terbiye-i Bedeniye Tarihi* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928).

Sinanlar Uslu, Seza, "Eğitim", *Son 150 yılda Galatasaray* (İstanbul: Galatasaray Topluluğu İşbirliği Kurulu Yay., 2018), s. 17-33

Stangali, İvi, *Yayımlanmamış eskiz defterleri*, İstanbul, 1942-1949.

Yıldız, Murat Cihan, *Strengthening Male Bodies and Building Robust Communities: Physical Culture in the Late Ottoman Empire* (Los Angeles, California Üniverstiesi Yayınları, 2015 / ilgili doktora tezine erişim linki: https://escholarship.org/content/qt4mw253hf/qt4mw253hf.pdf).